

Anna Maria Rój

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

Recepcja literatury amerykańskiej na ziemiach polskich w XIX wieku

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Zygmunta Mazura

STRESZCZENIE

Recepcja twórców obcych w kulturze narodowej jest jednym z klasycznych zagadnień komparatystycznych. Pisząc o recepcji literatury amerykańskiej w Polsce, wymienić należy dwie prace poświęcone recepcji literatury amerykańskiej w ujęciu całościowym, lecz ograniczonym ramami czasowymi. Są to: *Recepcja prozy amerykańskiej w Polsce Ludowej w latach 1945–1965* Jerzego Szkupa, wydana w 1972 roku w Warszawie, oraz wydana pięć lat później praca Teresy Kieniewicz *Recepcja literatury amerykańskiej w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym*. W pierwszym przypadku autor określał swoje cele jako zebranie materiału i przedstawienie bezpośrednich kontaktów, źródeł informacji i transmisji. Praca ta, przede wszystkim materiałowa, stanowi wstęp do badań analogii historyczno-typologicznych, a także rozważań dotyczących dialektyki podobieństw i wzajemnych wpływów. W przypadku drugiej pracy duża ilość materiału sprawiła, że uwagi dotyczące poszczególnych przykładów recepcji były mocno fragmentaryczne.

Pozostałe prace poświęcone były recepcji wybranego twórcy amerykańskiego. Wymienić tu można szkic monograficzny Franciszka Lyry zatytułowany *Edgar Allan Poe*, wydany w Warszawie w 1973 roku. Lyra mierzy się w nim z zagadnieniem recepcji Poe'ego w Polsce, zaznaczając już na wstępie, że „jest [ona] zagadnieniem tak złożonym, iż zasługuje na obszerniejsze studium niż jeden rozdział w monografii”. W ostatnich latach pojawiło się kilkanaście kolejnych prac koncentrujących się na wybranych twórcach. Wymienić tu można Pawła Jędrzejko i jego prace dotyczące Hermana Melville'a z lat 2007-2011, Martę Skwarę i jej badania dotyczące amerykańskiego transcendentalizmu i bardziej szczegółowo Walta Whitmana, czy Mirosławę Ziaję-Buchholtz, zajmującą się recepcją twórczości Henry Jamesa.

Recepcja twórcy obcego jest zjawiskiem heterogenicznym, obejmującym wiele obszarów. W związku z tym można pokusić się o wyszczególnienie określonych grup metodologii skierowanych na konkretne mechanizmy: recepcji i komunikacji literackiej oraz

translatologii i intertekstualności, rozumianych ogólnie jako sposób wpływania autorów amerykańskich na literaturę polską.

W mojej rozprawie doktorskiej *Recepcja literatury amerykańskiej na ziemiach polskich w XIX wieku* koncentruję się analizie funkcjonowania literatury amerykańskiej na ziemiach polskich XIX wieku w oparciu o dostępne materiały źródłowe. Podejmuję też próbę odpowiedzi na pytania: Kogo, kiedy i dlaczego tłumaczono? Dlaczego niektórzy autorzy byli tłumaczeni częściej niż inni? Co mogło mieć na to wpływ? Dlaczego niektórzy autorzy nie byli w ogóle tłumaczeni? Jaki był odbiór tłumaczonych utworów przez krytyków i czytelników?

W toku przeprowadzonych kwerend bibliotecznych ustaliłam, że w XIX wieku w języku polskim wydano utwory w formie książkowej lub publikowano w czasopismach artykuły krytyczne, recenzje, życiorysy oraz inne materiały, interesujące z naukowego punktu widzenia, dotyczące 33 czołowych amerykańskich autorów tamtego okresu, których ze względu na objętość i jakość zebranego materiału podzieliłam na dwie grupy. W pierwszej znaleźli się twórcy charakteryzujący się silną obecnością w przestrzeni literackiej XIX-wiecznych ziem polskich. Są to Benjamin Franklin, Washington Irving, James Fenimore Cooper, Ralph Waldo Emerson, Henry Wadsworth Longfellow, Edgar Allan Poe, Harriet Beecher Stowe, Thomas Mayne Reid, Walt Whitman, Mark Twain, Bret Harte oraz Edward Bellamy. W drugiej grupie, charakteryzującej się niewielką ilością publikacji na ziemiach polskich w XIX wieku, znaleźli się: Charles Brockden Brown, William Cullen Bryant, Nathaniel Hawthorne, John Greenleaf Whittier, John Porter Brown, William Wells Brown, Herman Melville, James Russell Lowell, Richard Henry Stoddard, Rose Terry Cooke, Maria Susanna Cummins, Lewis Wallace, Helen Hunt Jackson, Louisa May Alcott, Susan Coolidge, Henry James, George Washington Cable, Elizabeth Stuart Phelps, Jeanie Gould, Anna Katharine Green oraz Edwin Wiley Fuller.

Pierwsza, główna grupa twórców amerykańskich została szczegółowo przeanalizowana oraz opisana w poszczególnych podrozdziałach rozdziału pierwszego. W przypadku każdego autora przedstawiona została ta część jego dorobku literackiego, który został przełożony na język polski lub o którym pisano w polskich czasopismach badanego okresu. Duży nacisk został położony na ustalenie autorów przekładów, artykułów krytycznych, recenzji, streszczeń, życiorysów oraz innych tekstów poświęconych twórcom amerykańskim. W wielu przypadkach do takich danych nie udało się dotrzeć, na co duży wpływ miała specyficzna sytuacja Polski znajdującej się pod zaborami. Anonimizacja publikacji wynikać mogła z chęci ukrycia swojej prawdziwej tożsamości w obawie o

ewentualne represje. W kilku przypadkach udało się dotrzeć do mniej znanych, ale interesujących epizodów dotyczących kontaktów polsko-amerykańskich. Do takich należały bezsprzecznie: spotkanie księżnej Izabeli Czartoryskiej z Benjaminem Franklinem, przyjaźń i częste spotkania w Stanach Zjednoczonych Henry'ego Wadswortha Longfellowa z polską aktorką Heleną Modrzejewską, czy też spotkanie Longfellowa z polskim podróżnikiem i reportażystą Sygurdem Wiśniowskim.

Analogicznie do pierwszego rozdziału, w drugim przedstawieni zostali pozostali autorzy, których twórczość charakteryzowała się niewielką ilością przekładów na język polski, czy artykułów w polskich czasopismach. Zastosowany został podobny mechanizm jak w pierwszym rozdziale, czyli opisane zostały dokładnie wszelkie publikacje dotyczące tych autorów powstałe na ziemiach polskich w XIX wieku.

W zakończeniu zwróciłam uwagę na pewne dane statystyczne wynikające wprost z zebranego materiału badawczego. Udało się ustalić, iż troje pisarzy zapewniło niemal połowę wszystkich polskich wydań badanego okresu; w tym najczęściej, bo aż 24 razy, wydano opowiadania Thomasa Mayne Reida. Na drugiej pozycji znalazł się James Fenimore Cooper z 19 wydanymi po polsku powieściami, a na trzecim miejscu, z jedną książką mniej, Harriet Beecher Stowe. Odzew na publikacje książkowe był różny, a często nie było go wcale. Generalnie autorzy streszczeń i recenzji, nawet jeśli mieli uwagi krytyczne, to zwykle starali się ubrać je w stonowane słowa, a finalnie nadać swoim tekstom pozytywny wydźwięk. Najczęściej krytykowanym elementem była jakość przekładu, podczas gdy co do samej treści utworów większych uwag nie zgłaszano.

Przeanalizowanie ogłoszonych drukiem informacji o amerykańskich autorach oraz recenzji ich dzieł pozwala wysunąć wniosek, iż ważnymi czynnikami mającymi wpływ na popularność literatury amerykańskiej na ziemiach polskich była obecność w niej atrakcyjnych wzorców, takich jak choćby postać ucziwego bohatera, odważnego i oddanego ojczyźnie patrioty. Nie bez znaczenia był też sposób postrzegania narodowości autorów. Amerykanie jawili się polskim czytelnikom jako wolni i szczęśliwi ludzie, którzy dzięki uporowi i zwycięskiej konfrontacji militarnej z potężnym wrogiem uzyskali niepodległość. Ich kraj reprezentował więc w oczach Polaków oazę demokracji, i ziemia obiecaną dla uciemiężonego zaborami narodu, co sugeruje, że literatura amerykańska posiadała walory eskapistyczne.

Ważnym elementem rozprawy jest bibliografia przekładów, obejmująca wydawnictwa zwarte w podziale na autorów, czyli wykaz wszystkich polskich przekładów amerykańskiej literatury w XIX wieku. Istotnym składnikiem jest również zestawienie zebranych danych, a w tym zestawienie artykułów, przekładów oraz innych informacji zawartych w czasopismach

wydawanych na ziemiach polskich w XIX wieku, zestawienie czasopism zawierających informacje związane z recepcją literatury amerykańskiej na ziemiach polskich w XIX wieku oraz zestawienie wydań książkowych w podziale na poszczególnych pisarzy oraz według miejsca wydania.